

SUTNI QAYTA ISHLOVCHI KORXONALARDA INNOVATSION SALOHIYATNI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Uzganbayeva Dilnoza Toxtasinovna

Farg'ona davlat universiteti

Iqtisodiyot kafedrası o'qituvchisi

Email: dilnoz07.83@yandex.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada sutni qayta ishlovchi korxonalarda innovatsion salohiyatni shakllantirish, undan foydalanish va boshqarish samaradorligini oshirish masalalari tadqiq etilgan. Tadqiqotning dolzarbligi sutni qayta ishlash tarmog'ida mahsulot sifati va xavfsizligiga qo'yilayotgan talablarning kuchayishi, texnologik modernizatsiya jarayonlarining jadallashishi, raqobat muhitining kengayishi hamda korxonalarning resurslardan samarali foydalanish zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqotda O'zbekiston va Farg'ona viloyatida sutni qayta ishlash sohasining 2015–2025-yillardagi rivojlanish dinamikasi tahlil qilingan. Xususan, qayta ishlangan sut mahsulotlari hajmi, sutni qayta ishlovchi korxonalar soni, innovatsiyalar, investitsiyalar va sog'in sigirlar soni kabi ko'rsatkichlar o'rganilgan. Tadqiqot metodologiyasida tizimli tahlil, statistik tahlil, taqqoslash, ekspert baholash, SWOT va VRIO tahlili hamda ekonometrik modellash tirish usullaridan foydalanilgan. Tahlil natijalari 2015–2025-yillarda O'zbekistonda qayta ishlangan sut mahsulotlari hajmi 464,5 ming tonnadan 782,9 ming tonnaga, Farg'ona viloyatida esa 38,6 ming tonnadan 66,8 ming tonnaga oshganini ko'rsatdi. Shuningdek, sutni qayta ishlovchi korxonalar sonining o'sishi tarmoqda ishlab chiqarish bazasi kengayib borayotganini ko'rsatdi. Ekonometrik tahlil natijalaridan kelib chiqib, sog'in sigirlar soni va sutni qayta ishlovchi korxonalar soni qayta ishlangan sut mahsulotlari hajmiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillar ekanligi aniqlandi. Tadqiqot natijasida innovatsion salohiyatni strategik, resurs-moliyaviy, texnologik, tashkiliy va kadrlar omillarining integratsiyasi asosida boshqarish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so'zlar: sutni qayta ishlovchi korxonalar, innovatsion salohiyat, innovatsion boshqaruv, innovatsion-investitsion faoliyat, texnologik modernizatsiya, raqamli transformatsiya, rentabellik, SWOT tahlil, ekonometrik model, multiplikativ samara.

KIRISH

Bugungi kunda oziq-ovqat sanoatida raqobat muhitining kuchayishi, iste'molchilar talabining tez o'zgarishi, mahsulot sifati va xavfsizligiga qo'yilayotgan talablarning ortishi korxonalar faoliyatida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, sutni qayta ishlash sanoatida innovatsion texnologiyalardan foydalanish ishlab chiqarish hajmini oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash, resurslardan foydalanish samaradorligini yuksaltirish va yangi mahsulot turlarini o'zlashtirishning muhim sharti hisoblanadi. Innovatsiya tushunchasi faqat yangi texnologiya yoki mahsulot yaratish bilan cheklanmay, uni ishlab chiqarish va boshqaruv amaliyotiga samarali joriy etish jarayonini ham qamrab oladi. OECD va Eurostat tomonidan ishlab chiqilgan Oslo Manual yondashuvida ham innovatsiyaning

asosiy belgisi uning amaliyotga joriy etilishi bilan bog'liqligi ta'kidlangan [10].

Sutni qayta ishlash korxonalarining innovatsion rivojlanishi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Xomashyoning tez buziluvchanligi, ishlab chiqarish jarayonlarining texnologik murakkabligi, mahsulotlarni saqlash va qadoqlashga bo'lgan yuqori talablar, sanitariya-gigiyena meyorlariga rioya qilish zarurati hamda sut xomashyosi ta'minotining mavsumiy xususiyati korxonalardan texnologik va tashkiliy innovatsiyalarni tizimli ravishda joriy etishni talab qiladi. FAO ma'lumotlariga ko'ra, sutni qayta ishlash sohasida xomashyo ta'minotining mavsumiyliigi, texnologiya va uskunalardan foydalanish imkoniyatlarining cheklanganligi hamda kadrlar malakasi kabi omillar qayta ishlash samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi [11].

O'zbekistonda sutni qayta ishlash tarmog'ini modernizatsiya qilish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, sut mahsulotlari assortimentini kengaytirish va yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish iqtisodiy siyosatning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda korxonalarning innovatsion salohiyatini shakllantirish va undan samarali foydalanish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Maqoladagi ma'lumotlarga ko'ra, 2015–2025-yillarda O'zbekistonda qayta ishlangan sut mahsulotlari hajmi 464,5 ming tonnadan 782,9 ming tonnaga, Farg'ona viloyatida esa 38,6 ming tonnadan 66,8 ming tonnaga oshgan. Shu davrda sutni qayta ishlovchi korxonalar soni ham respublika bo'yicha 502 tadan 919 taga, Farg'ona viloyatida 36 tadan 104 taga ko'paygan.

Shu bilan birga, ishlab chiqarish hajmining o'sishi korxonalar innovatsion salohiyatidan foydalanish samaradorligi avtomatik ravishda yuqori darajaga ko'tarilganini anglatmaydi. Innovatsion faoliyatning natijadorligi investitsiyalar hajmi, texnologik yangilanish, inson kapitali, raqamli boshqaruv, moliyaviy imkoniyatlar va boshqaruv qarorlarining sifati bilan uzviy bog'liq. Shu nuqtai nazardan innovatsion salohiyatni alohida omillar kesimida emas, balki ularning o'zaro bog'liqligi asosida baholash muhimdir.

Tadqiqotning maqsadi sutni qayta ishlovchi korxonalarda innovatsion salohiyatdan foydalanish holatini baholash, unga ta'sir etuvchi asosiy omillarni aniqlash hamda innovatsion salohiyatni boshqarish samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI.

Innovatsion rivojlanish nazariyasining shakllanishida J. Shumpeterning ilmiy qarashlari alohida ahamiyatga ega. Keyinchalik innovatsiya va raqobatbardoshlik masalalari I. Ansoff, M. Porter, R. Grant va boshqa olimlarning tadqiqotlarida rivojlantirilgan. Sutni qayta ishlovchi korxonalar innovatsion salohiyatini boshqarish masalalarida esa innovatsion resurslardan samarali foydalanish, texnologik modernizatsiya, mahsulot diversifikatsiyasi, raqamlashtirish va strategik boshqaruv masalalari muhim o'rin egallaydi.

E. Toffler, I. Ansoff, I. Mazur, M. Porter, M.V. Taradina, N. Protsiuk, O. Gorb, R. Grant va boshqa xorijiy tadqiqotchilarning ilmiy ishlari tahlil qilingan. MDH mamlakatlari tadqiqotchilaridan A.O. Veselova, A.A. Urasova, I.A. Angelina, N.A.

Vasilyeva, N.F. Oksanich, N.N. Yevseev va boshqalarning ishlari o'rganilgan. O'zbekiston olimlaridan A. Ortiqov, S.A. Eshmatov, D.N. Saidova, I.B. Rustamova, I.Y. Umarov, K.R. Xonkeldiyeva, M. Karimov va M.M. Turg'unovning tadqiqotlari mazkur yo'nalishning nazariy va amaliy asoslarini shakllantirishda muhim manba sifatida foydalanilgan.

Mazkur ilmiy bo'shliq tadqiqotning asosiy yo'nalishini belgilaydi.

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv tashkil etadi. Tadqiqot davomida ilmiy abstraksiya, tizimli tahlil, ekspert baholash, sintez, taqqoslash, statistik tahlil, anketa so'rovlari, SWOT va VRIO tahlili, iqtisodiy-matematik modellashirish hamda ekonometrik tahlil usullaridan foydalanilgan.

Tadqiqotda quyidagi asosiy ko'rsatkichlar tahlil qilindi:

- sut mahsulotlarini qayta ishlash hajmi;
- sutni qayta ishlovchi korxonalar soni;
- innovatsiyalar hajmi;
- asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar;
- sog'in sigirlar soni;
- korxonalarning iqtisodiy va boshqaruv faoliyati;
- innovatsion salohiyatdan foydalanish samaradorligi.

O'rganilgan tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, sutni qayta ishlovchi korxonalarning innovatsion salohiyatini boshqarish masalalari alohida jihatlar bo'yicha o'rganilgan bo'lsa-da, O'zbekiston sharoitida innovatsion salohiyatni strategik boshqarish, innovatsion resurslardan foydalanish, raqamli texnologiyalar va modernizatsiya jarayonlarini joriy etish hamda innovatsion faoliyat natijalarini iqtisodiy va multiplikativ samara nuqtai nazaridan kompleks baholash masalalari yetarlicha tizimli tadqiq etilmagan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotning metodologik asosini tizimli yondashuv tashkil etadi. Ushbu yondashuv sutni qayta ishlovchi korxonalarning innovatsion salohiyatini korxonada mavjud moddiy, moliyaviy, texnologik, mehnat va axborot resurslarining o'zaro bog'liq tizimi sifatida o'rganish imkonini beradi. Innovatsion salohiyatni baholashda uning faqat mavjud resurslar hajmi bilan emas, balki mazkur resurslarni innovatsion faoliyat natijasiga aylantirish qobiliyati bilan belgilanishiga asoslanildi.

Tadqiqotda ilmiy abstraksiya, tizimli tahlil, tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, taqqoslash, statistik tahlil, ekspert baholash, SWOT va VRIO tahlili hamda iqtisodiy-matematik va ekonometrik modellashirish usullaridan foydalanildi. Mazkur usullarning uyg'un qo'llanilishi innovatsion salohiyatning holati, unga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar hamda innovatsion faoliyat natijadorligi o'rtasidagi bog'liqlikni kompleks baholash imkonini berdi.

Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi va Farg'ona viloyatida sutni qayta ishlash sohasining 2015–2025-yillardagi statistik ma'lumotlari, tarmoq ko'rsatkichlari, korxonalar faoliyatiga oid ma'lumotlar, ekspert baholash natijalari hamda ilmiy adabiyotlar tashkil etdi. Tahlil jarayonida sut mahsulotlarini qayta ishlash

hajmi, sutni qayta ishlovchi korxonalar soni, innovatsiyalar hajmi, asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar, sog'in sigirlar soni va korxonalarning iqtisodiy faoliyatiga oid ko'rsatkichlar asosiy o'zgaruvchilar sifatida qabul qilindi.

Tarmoqning rivojlanish dinamikasini aniqlash uchun qatorlar dinamikasi va taqqoslash usullaridan foydalanildi. Bunda 2015–2025-yillarda O'zbekiston va Farg'ona viloyatida qayta ishlangan sut mahsulotlari hajmining o'zgarishi hamda sutni qayta ishlovchi korxonalar sonining dinamikasi baholandi.

Innovatsion salohiyatga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash maqsadida SWOT va VRIO tahlillaridan foydalanildi. SWOT tahlili orqali korxonalarning kuchli va zaif tomonlari, mavjud imkoniyatlar hamda ehtimoliy tahdidlar tizimlashtirildi. VRIO yondashuvi esa korxona resurslarining qiymatligi, kamyoblighi, taqlid qilish qiyinligi va tashkiliy jihatdan samarali foydalanish imkoniyatini baholash uchun qo'llanildi.

Innovatsion salohiyatdan foydalanish samaradorligini baholashda iqtisodiy natija, resurslar, xarajatlar, foyda va innovatsion faoliyat natijasida yuzaga keladigan multiplikativ samara o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikka asoslanildi. Shuningdek, innovatsion salohiyat rentabelligini baholash uchun maqolada 15–25–35–45 foizlik chegaraviy mezonlardan foydalanilgan bo'lib, ular innovatsion faoliyatni past, qoniqarli, yuqori, juda yuqori va strategik samaradorlik darajalariga ajratish imkonini beradi.

Ekonometrik tahlilda qayta ishlangan sut mahsulotlari hajmi natijaviy ko'rsatkich sifatida olinib, unga ta'sir qiluvchi asosiy omillar sifatida sog'in sigirlar soni, sutni qayta ishlovchi korxonalar soni, innovatsiyalar va investitsiyalar ko'rsatkichlari qarab chiqildi. Maqolada keltirilgan natijalarga ko'ra, qayta ishlangan sut mahsulotlari hajmiga eng katta ijobiy ta'sir sog'in sigirlar soni va sutni qayta ishlovchi korxonalar soni tomonidan ko'rsatilgan, innovatsiyalar va investitsiyalar ta'siri esa qisqa muddatda nisbatan past bo'lgan.

Innovatsion salohiyatni boshqarish samaradorligini baholashda iqtisodiy natija, resurslar, xarajatlar, foyda va multiplikativ samara o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikdan foydalanilgan. Innovatsion salohiyat rentabelligi bo'yicha quyidagi chegaraviy mezonlar dissertatsiyada taklif etilgan:

1-jadval

Innovatsion salohiyat rentabelligi bo'yicha chegaraviy mezonlari

Innovatsion salohiyat rentabelligi	Samaradorlik darajasi
Ris < 15 %	Past
15–25 %	Qoniqarli
25–35 %	Yuqori
35–45 %	Juda yuqori
45 % dan yuqori	Strategik samaradorlik

Mazkur mezonlar korxonalarning innovatsion resurslardan foydalanish holatini baholash, investitsion qarorlarni asoslash va boshqaruv choralari ishlab chiqish imkonini beradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari O'zbekistonda sutni qayta ishlash tarmog'ining so'nggi

yillarda rivojlanish tendensiyasiga ega ekanligini ko'rsatmoqda.

2015–2025-yillarda O'zbekistonda qayta ishlangan sut mahsulotlari hajmi 464,5 ming tonnadan 782,9 ming tonnagacha oshib, umumiy o'sish 68,5 foizni tashkil etgan. Farg'ona viloyatida esa mazkur ko'rsatkich 38,6 ming tonnadan 66,8 ming tonnagacha oshgan. 2025-yilda Farg'ona viloyatining respublikadagi ulushi 8,5 foizni tashkil qilgan.

2-jadval

O'zbekistonda sutni qayta ishlash tarmog'ining rivojlanish tendensiyalari

YIL	O'zbekiston misolida, ming tonna.	Farg'ona viloyati misolida, ming tonna.
2015	464,5	38,6
2016	546,3	36,4
2017	579,9	35,9
2018	558,2	34,9
2019	577,9	51,4
2020	589,7	50,3
2021	691,3	54,3
2022	566,0	46,4
2023	566,6	32,9
2024	673,1	53,8
2025	782,9	66,8

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, tarmoqda ayrim yillarda pasayishlar mavjud bo'lsa-da, uzoq muddatli davrda umumiy o'sish tendensiyasi shakllangan.

Shuningdek, sutni qayta ishlovchi korxonalar sonining o'sishi ham tarmoqning ishlab chiqarish bazasi kengayayotganini ko'rsatadi.

2015-yilda O'zbekistonda 502 ta sutni qayta ishlovchi korxona faoliyat yuritgan bo'lsa, 2025-yilda ularning soni 919 taga yetgan. Farg'ona viloyatida esa mazkur ko'rsatkich 36 tadan 104 tagacha oshgan.

Bu, bir tomondan, sutni qayta ishlash bozorida tadbirkorlik faolligi kuchayganligini, ikkinchi tomondan esa hududlarda qayta ishlash quvvatlariga talab ortayotganini ko'rsatadi.

3-jadval

Sutni qayta ishlovchi korxonalarning innovatsion salohiyati bo'yicha SWOT tahlili

Kuchli tomonlar	Zaif tomonlar
Sut xomashyo bazasining mavjudligi	Innovatsion loyihalarni moliyalashtirishning cheklanganligi
Ichki talabning yuqoriligi	Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish xarajatlarining yuqoriligi
Yirik korxonalarda qayta ishlash texnologiyalarining mavjudligi	Malakali innovatsion kadrlar yetishmasligi

Davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash	Raqamli boshqaruv darajasining yetarli emasligi
Mahsulot assortimentini kengaytirish imkoniyati	Ayrim korxonalarda mavjud quvvatlardan to‘liq foydalanilmasligi
Imkoniyatlar	Tahdidlar
Yangi texnologiyalarni joriy etish	Raqobatning kuchayishi
Eksport bozorlariga chiqish	Xomashyo narxining o‘zgarishi
Raqamli transformatsiya	Energiya xarajatlarining oshishi
Mahsulot diversifikatsiyasi	Import mahsulotlari bilan raqobat
Innovatsion-investitsion loyihalarni kengaytirish	Bozor talabining tez o‘zgarishi

Sutni qayta ishlovchi korxonalar innovatsion salohiyatining rivojlanishida investitsiyalar muhim o‘rin tutadi. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, energiya tejamkor uskunalarni o‘rnatish, avtomatlashtirish va raqamli monitoring tizimlarini shakllantirish bevosita investitsion resurslarga bog‘liq.

Ekspert baholash natijalari sutni qayta ishlovchi korxonalarning innovatsion salohiyatiga tashqi va ichki muhit omillari birgalikda ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi. Sutni qayta ishlovchi korxonalar innovatsion salohiyatidan foydalanish samaradorligini baholashda SWOT tahlili qo‘llanilgan.

SWOT tahlili natijalari texnologik modernizatsiya, mahsulot assortimentini kengaytirish, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish, xodimlarning innovatsion kompetensiyalarini rivojlantirish va ilmiy-tadqiqot faoliyatini kuchaytirish ustuvor yo‘nalishlar bo‘lishi kerakligini ko‘rsatadi. Shunday qilib, innovatsion salohiyatni boshqarish bir martalik tadbir emas, balki “baholash – rejalashtirish – investitsiyalash – joriy etish – monitoring – baholash” tamoyiliga asoslangan uzluksiz boshqaruv jarayoni sifatida tashkil etilishi lozim.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalarini muhokama qilish shuni ko‘rsatadiki, sutni qayta ishlovchi korxonalarning innovatsion salohiyatini boshqarishni faqat yangi texnologiyalarni sotib olish yoki ishlab chiqarishga yangi uskunalarni o‘rnatish bilan cheklash maqsadga muvofiq emas. Innovatsion salohiyat korxonaning mavjud resurslari, texnologik imkoniyatlari, inson kapitali, moliyaviy barqarorligi, boshqaruv tizimi va bozor o‘zgarishlariga moslashish qobiliyatining integratsiyalashgan natijasi sifatida qaralishi lozim.

Tadqiqotda aniqlangan 2015–2025-yillardagi ijobiy dinamika mazkur xulosani ma’lum darajada tasdiqlaydi. O‘zbekistonda qayta ishlangan sut mahsulotlari hajmining 464,5 ming tonnadan 782,9 ming tonnagacha oshishi 68,5 foizlik o‘sishni anglatadi. Farg‘ona viloyatida esa ushbu ko‘rsatkich 38,6 ming tonnadan 66,8 ming tonnaga yetgan. Biroq dinamikaning barqaror emasligi ayrim yillarda ishlab chiqarish

hajmining pasayganini ham ko'rsatadi. Masalan, 2021-yilda respublikada 691,3 ming tonnani tashkil etgan qayta ishlangan sut mahsulotlari hajmi 2022-yilda 566,0 ming tonnaga, 2023-yilda esa 566,6 ming tonnaga tushgan. Keyingi ikki yilda esa keskin o'sish kuzatilgan.

Mazkur holat sutni qayta ishlash tarmog'ida ishlab chiqarish hajmini belgilaydigan omillar ko'p qirrali ekanini ko'rsatadi. Xomashyo bazasining hajmi, korxonalarining ishlab chiqarish quvvati, investitsiyalar, texnologiyalar, ichki talab, logistika va boshqaruv samaradorligi bir vaqtning o'zida natijaga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli innovatsion salohiyatni baholashda bitta ko'rsatkichdan foydalanish emas, balki bir nechta ko'rsatkichlarning o'zaro bog'liqligini hisobga olish ilmiy jihatdan asoslidir.

Korxonalar sonining 2015–2025-yillarda O'zbekiston bo'yicha 502 tadan 919 taga, Farg'ona viloyatida 36 tadan 104 taga oshgani ham muhim natija hisoblanadi. Bu holat sohada tadbirkorlik faolligi va qayta ishlash quvvatlariga talab ortib borayotganini ko'rsatishi mumkin. Biroq korxonalar sonining ko'payishi avtomatik ravishda innovatsion samaradorlikning yuqori darajasini anglatmaydi. Yangi tashkil etilgan korxonalarining texnologik jihozlanishi, ishlab chiqarish quvvatidan foydalanish darajasi, raqamli boshqaruv vositalarining joriy etilganligi va malakali kadrlar bilan ta'minlanganligi ham alohida baholanishi zarur.

Xalqaro ilmiy yondashuvlar ham innovatsion qobiliyatni korxonadagi birgina resurs yoki texnologiya bilan emas, balki bir-biri bilan bog'liq tashkiliy va texnologik imkoniyatlar majmui sifatida baholash zarurligini ko'rsatadi. Innovatsion qobiliyat bo'yicha tizimli tadqiqotlarda strategik boshqaruv, bilim va o'rganish qobiliyati, tashkiliy tuzilma, tashqi hamkorlik, bozorga yo'naltirilganlik va texnologiyalar kabi omillar muhim ekanligi qayd etiladi [12; 13].

Shu nuqtai nazardan maqolada keltirilgan SWOT tahlili natijalari ham mantiqiy asosga ega. Tadqiqotda sut xomashyo bazasining mavjudligi, ichki talabning yuqoriligi, yirik korxonalarda qayta ishlash texnologiyalarining shakllanganligi va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash kuchli tomonlar sifatida ko'rsatilgan. Bir vaqtning o'zida innovatsion loyihalarni moliyalashtirishning cheklanganligi, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish xarajatlarining yuqoriligi, malakali innovatsion kadrlar yetishmasligi va raqamli boshqaruv darajasining yetarli emasligi asosiy zaif tomonlar sifatida belgilangan.

Ayniqsa, moliyaviy resurslar masalasi sutni qayta ishlash korxonalarining innovatsion faoliyati uchun muhimdir. Yangi pasterizatsiya va sterilizatsiya texnologiyalari, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish liniyalari, energiya tejamkor uskunalari, zamonaviy qadoqlash texnologiyalari hamda raqamli monitoring tizimlarini joriy etish katta boshlang'ich investitsiyalarni talab qiladi. Shu sababli innovatsion loyihalar samaradorligini faqat qisqa muddatli moliyaviy natija bilan baholash to'g'ri emas. Innovatsion investitsiyalarning samarasi ma'lum vaqt kechikishi bilan namoyon bo'lishi mumkin. Maqolada innovatsiyalar va investitsiyalarning qisqa muddatda nisbatan past ta'sirga ega bo'lishi ham aynan shu holat bilan izohlangan.

Bunda innovatsiyalarni statistik jihatdan o'lchashda ham tizimli yondashuv zarur. OECD/Eurostat tomonidan ishlab chiqilgan Oslo Manual innovatsiyani faqat

g'oya yoki ixtiro sifatida emas, balki amaliyotga joriy etilgan yangilik sifatida baholashni nazarda tutadi. Shu sababli sutni qayta ishlovchi korxonalarda innovatsion salohiyatni baholashda innovatsiyalarga sarflangan mablag'lar bilan bir qatorda ularning ishlab chiqarish hajmi, mehnat unumdorligi, mahsulot sifati, tannarx, energiya sarfi va bozor natijalariga ta'sirini ham hisobga olish maqsadga muvofiq [10].

Tadqiqotda innovatsion salohiyat rentabelligi uchun 15–25–35–45 foizlik chegaraviy mezonlarning taklif etilgani ham boshqaruv nuqtai nazaridan ahamiyatli. Mazkur mezonlar korxona rahbariyatiga innovatsion loyihalar natijadorligini shartli darajalar bo'yicha baholash imkonini beradi. Biroq ushbu chegaralar korxonalarning hajmi, mahsulot turi, kapital sig'imi va bozor sharoiti kabi omillarga nisbatan davriy ravishda qayta ko'rib chiqilishi maqsadga muvofiq. Chunki bir xil rentabellik darajasi kichik korxona va yirik sanoat korxonasi uchun bir xil iqtisodiy samarani anglatmasligi mumkin.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda sutni qayta ishlovchi korxonalarda innovatsion salohiyatni boshqarish samaradorligini oshirish uchun innovatsion-investitsion faoliyatni kuchaytirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarish va boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirish hamda innovatsion loyihalar samaradorligini muntazam baholab borish zarur. Bunday yondashuv korxonalarning ishlab chiqarish samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirish, mahsulot assortimentini kengaytirish hamda barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Birinchidan, sutni qayta ishlovchi korxonalarning innovatsion salohiyati korxonaning mavjud resurslari, texnologik imkoniyatlari, ilmiy-texnik bazasi, intellektual kapitali va boshqaruv tizimining innovatsion faoliyatni amalga oshirishga tayyorlik darajasining integratsiyalashgan majmui sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchidan, 2015–2025-yillarda O'zbekistonda qayta ishlangan sut mahsulotlari hajmi 464,5 ming tonnadan 782,9 ming tonnagacha oshgan. Farg'ona viloyatida esa mazkur ko'rsatkich 38,6 ming tonnadan 66,8 ming tonnagacha yetgan. Bu hududning sutni qayta ishlovchi tarmoqdagi salohiyati yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Uchinchidan, Farg'ona viloyatida sutni qayta ishlovchi korxonalar soni 2015–2025-yillarda 36 tadan 104 tagacha oshgan. Bu esa hududda qayta ishlash infratuzilmasi va tadbirkorlik faolligi rivojlanganligini ko'rsatadi.

To'rtinchidan, ekonometrik tahlil natijalari qayta ishlangan sut mahsulotlari hajmiga eng katta ijobiy ta'sir sog'in sigirlar soni va sutni qayta ishlovchi korxonalar soni tomonidan ko'rsatilayotganligini ko'rsatdi. Innovatsiyalar va investitsiyalar ta'sirining qisqa muddatda nisbatan past bo'lishi esa ushbu investitsiyalarning samarasi vaqt kechikishi bilan namoyon bo'lishi mumkinligini anglatadi.

Oltinchidan, innovatsion salohiyat rentabelligini baholash uchun taklif etilgan 15–25–35–45 foizlik chegaraviy mezonlar korxonalarning innovatsion faoliyatini past, qoniqarli, yuqori, juda yuqori va strategik samaradorlik darajalariga ajratish imkonini beradi.

Umuman olganda, sutni qayta ishlovchi korxonalarda innovatsion salohiyatni tizimli boshqarish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, mahsulot tannarxini

kamaytirish, mahsulot assortimentini kengaytirish, eksport imkoniyatlarini rivojlantirish va korxonalarining uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Uzganbayeva, D. T. "Improving innovation management processes in milk and dairy processing enterprises". Xorazm Ma'mun akademiyasi, № 2/2-2026 71-75 b.
2. Uzganbayeva, D. T. "Factors and Structural Framework for the Formation of Innovation Potential in Milk and Dairy Product Processing". American Journal of Economics and Business Management Vol. 9 Issue 7 | pp. 638-645.
3. Uzganbayeva, D. T. "Sut va sut mahsulotlarini qayta ishlash korxonalarida innovatsion salohiyatini iqtisodiy-matematik va faoliyatni boshqaruv mexanizmlari takomillashtirish". Yangi O'zbekiston iqtisodiyoti, maxsus son– 2026, № 3/5. 197-200-b. ISSN 978-9943-5256-3-4
4. Uzganbayeva, D. T. "Agro industrial clusters as form of innovative development in the industry". International Journal of Advance Scientific Research № 4 (3), 239-243 ISSN:2456-0421
5. Uzganbayeva, D. T. "Economic essence of the innovative potential and specific features of the dairy and milk processing industry". "Zamonaviy ilm-fanda olima ayollarning o'rni" mavzusidagi II respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Farg'ona davlat texnika universiteti. 2026 yil, 12 fevral. Farg'ona shahri.608-610 b.
6. Uzganbayeva, D. T. "Sut mahsulotlari qayta ishlovchi korxonalari tomonidan ishlab chiqarilayotgan tovarlarga bo'lgan ehtiyojlarning o'zgarish xususiyatlari". "Iqtisodiyot tarmoqlarida barqaror yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlashning istiqbolli yo'nalishlari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. FarDU. 2024 yil, 28 mart. 82-86-b.
7. OECD/Eurostat. *Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation*. 4th ed. Paris/Luxembourg: OECD Publishing, 2018. DOI: 10.1787/9789264304604-en.
8. FAO. *Dairy Production and Products: Processing Systems*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.
9. Moreira A., Navaia E., Ribau C. Innovation capabilities and their dimensions: A systematic literature review // *International Journal of Innovation Studies*. 2024. Vol. 8, Issue 3. P. 313–333. DOI: 10.1016/j.ijis.2024.07.001.
10. Saunila M. Innovation capability: A systematic literature review // *European Journal of Innovation Management*. 2020. Vol. 24, Issue 3. P. 707–734. DOI: 10.1108/EJIM-09-2019-0263.
11. Moreira A. et al. A new framework of firm-level innovation capability: A propensity–ability perspective // *European Management Journal*. 2023. Vol. 41, Issue 2. P. 236–250. DOI: 10.1016/j.emj.2022.02.002.
12. Damanpour F. Organizational innovation: A meta-analysis of effects of determinants and moderators // *Academy of Management Journal*. 1991. Vol. 34, No. 3. P. 555–590.
13. Porter M.E. *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior*

Performance. New York: Free Press, 1985.

14. Grant R.M. *Contemporary Strategy Analysis*. 10th ed. Hoboken: Wiley, 2019.

15. Schumpeter J.A. *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1934.